

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор
Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзькова

Олег ОМЕЛЬЧУК

21 » вересня 2021 р.

ВИСНОВОК

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова щодо дисертаційного дослідження **КОМІСАРЕНКО Вікторії Дмитрівни** на тему «**Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей**», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право, затвердженого вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 30 січня 2017 року (протокол № 10), та зміненого вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 18 вересня 2020 року (протокол № 3).

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедри цивільного права та процесу і кафедри міжнародного та європейського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
від 21 вересня 2021 року

ПРИСУТНІ:

Якимчук С.О., заступник завідувача кафедри цивільного права та процесу, канд. юрид. наук, доц., доцентка кафедри цивільного права та процесу (*головуюча на засіданні*); Гринько С. Д., завідувачка кафедри цивільного права та процесу, докторка юрид. наук, проф.; Черняк О. Ю., завідувачка кафедри міжнародного та європейського права, канд. юрид. наук, доц.; Лозінська С. В., вчена секретарка університету, доцентка кафедри міжнародного та європейського права, канд. юрид. наук, доц.; Бондаренко-Зелінська Н. Л., професорка кафедри цивільного права та процесу, канд. юрид. наук, доц.; Нагнибіда В. І., професор кафедри цивільного права та процесу, доктор юрид. наук, доц.; Кожевнікова В. О., професорка кафедри міжнародного та європейського права, докторка юрид. наук; доценти кафедри цивільного права та процесу: Чорна Ж. Л., канд. юрид. наук, доц.; Трач О. М., канд. юрид. наук, доц., Анікіна Г. В., канд. юрид. наук, доц.;

Сердечна І. Л. канд. юрид. наук, доц.; доценти кафедри міжнародного та європейського права: Іванова В. А., канд. юрид. наук, доц.; Іваницький А. М., доктор філософії; Кірик А. Ю., асистент кафедри міжнародного та європейського права; Грицишина Л. В., асистент кафедри цивільного права та процесу.

Запрошені для участі у спільному засіданні кафедри цивільного права та процесу і кафедри міжнародного та європейського права з правом вирішального голосу: Костяшкін І. О., завідувач кафедри трудового, господарського та земельного права, доктор юрид. наук, проф.; Омельчук О. М., професор кафедри кримінального права та процесу, доктор юрид. наук, професор, ректор Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

З присутніх – 5 докторів юридичних наук, 9 кандидатів юридичних наук та 1 доктор філософії – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження аспірантки Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Комісаренко Вікторії Дмитрівни на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей», виконаного в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова та поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право щодо рекомендації до розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

СЛУХАЛИ:

заступника завідувача кафедри цивільного права та процесу, канд. юрид. наук, доцента кафедри цивільного права та процесу Якимчук С. О., яка повідомила присутніх про те, що Комісаренко Вікторія Дмитрівна народилась 19 жовтня 1986 року у м. Києві. Освіта – вища. У 2008 році закінчила Київський національний університет імені Тараса Шевченка за напрямом підготовки «Право» та здобула освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра. У 2010 році закінчила Київський національний університет імені Тараса Шевченка за спеціальністю «Правознавство», де їй було присвоєно кваліфікацію магістра права. З лютого 2020 року по сьогоднішній день перебуває на посаді заступника директора департаменту – начальника відділу нормативно-правової роботи Юридичного департаменту апарату Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України.

Тема дисертаційного дослідження «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей» була затверджена на вченій раді Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 10 від 30 січня 2017 року) та змінена вченою радою

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 3 від 18 вересня 2020 року).

Науковий керівник – кандидатка юридичних наук, доцентка, кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Сердечна Ірина Леонідівна.

Дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

СЛУХАЛИ:

виступ аспірантки Комісаренко В. Д., яка доповіла присутнім основний зміст дисертаційного дослідження, зокрема обґрунтувала актуальність теми дослідження, науково-теоретичну та практичну значимість досліджуваної проблеми, визначила мету та задачі дослідження, основні положення, які виносяться на захист, висвітлила методологічну основу дисертації, охарактеризувала ступінь наукової розробки проблеми на сучасному етапі, виклала основні результати дослідження та сформулювала висновки і рекомендації, відповіла на запитання науково-педагогічних працівників кафедр.

Вона зазначила, що Україна проголосила курс на входження до Європейського Союзу, що є втіленням історичної самоідентифікації Українського народу. На рівні конституційно-правових актів та галузевого законодавства розпочато масштабні процеси, спрямовані на реалізацію вимог Європейського правового консенсусу. Зазначені вимоги впливають на оцінку ефективності діяльності держави залежно від стану дотримання в країні прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Взаємні права батьків та дітей виступають винятково «чутливими» сферами правового регулювання. У кожній цивілізованій та розвинутій європейській державі права і свободи людини є пріоритетними в здійсненні правової політики, а тому законодавчі акти таких країн спрямовані на піднесення особистості громадянина, визнання, гарантування та захист його прав і свобод. Відповідно до статті 3 Конституції України, гарантування прав і свобод людини визначають зміст та спрямованість діяльності держави, а їх закріплення та забезпечення є головним обов'язком держави.

Важливим елементом сімейно-правового статусу фізичної особи є її особисті немайнові права. Багато вітчизняних та іноземних науковців досліджували проблематику особистих немайнових прав з позицій можливостей цивільно-правового та сімейно-правового регулювання їх

здійснення, охорони та захисту. Важливим елементом системи особистих немайнових прав фізичних осіб є особисті немайнові прав батьків та дітей. Істотний вплив на систему регулювання та здійснення особистих немайнових прав має судова практика, у тому числі практика Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Тому сьогодні одним із пріоритетних напрямів розвитку українського законодавства є дослідження проблематики використання подібної практики у відносинах охорони та захист названих прав. Головним при цьому є питання меж поширення науково-теоретичних положень та нормативно-правових приписів у частині регулювання відносин особистого немайнового характеру, відображених у рішеннях ЄСПЛ на сфері вітчизняного правозастосування.

Можливості ж правового захисту зазначених прав знаходили тривалий час своє втілення лише у відшкодуванні моральної шкоди, і, відповідно, цивілістичні та сімейно-правові дослідження також здебільшого були присвячені розгляду саме цього засобу захисту.

Основною запорукою достатньої реалізації батьками та дітьми своїх особистих немайнових прав є їх належний та нормально функціонуючий захист. Зазначене має важливе значення з позиції того, що особисті немайнові права батьків та дітей, як правове явище носять універсальний характер і з позицій публічно-правового регулювання відносяться до основних прав людини. Водночас, з боку приватно-правового погляду такі права є втіленням широковідомої у наш час правової інституції особистих немайнових прав.

Закріплення основних особистих немайнових прав на законодавчому рівні, на жаль, не гарантує можливості для повноцінного та беззаперечного їх функціонування. Для забезпечення здійснення таких прав особою держава як основний гарант повинна не тільки прописати перелік належних фізичній особі прав, у тому числі особистих немайнових, а й закріпити на вищому рівні їх належне, безперешкодне використання, передбачивши достатній та дієвий механізм їх захисту.

Правовідносини батьків та дітей за суб'єктною ознакою значно відрізняються від подружніх правовідносин. Зрозуміло, що подружжя може бути суб'єктом такого правовідношення, однак у ньому жінка і чоловік виступають не як подружжя, тобто особи, що перебувають у зареєстрованому шлюбі, а як батьки.

Правовідносини батьків та дітей прямо не залежать від наявності чи відсутності у жінки та чоловіка статусу подружжя. Вирішальним для їх виникнення є абсолютно інший юридичний факт, яким є не реєстрація шлюбу, а народження дитини.

Аналіз чинного сімейного законодавства свідчить, що право на захист особистих сімейних прав за своїм матеріально-правовим змістом включає в себе: по-перше, можливість уповноваженої особи використовувати дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати своє право власними діями фактичного порядку (самозахист сімейних прав);

по-друге, можливість уповноваженої особи звернутися до компетентних державних або громадських органів з вимогою спонукання зобов'язаної особи до певної поведінки.

Проблемам правового регулювання та захисту особистих немайнових прав батьків та дітей і раніше приділялася певна увага науковцями як в Україні, так і за її межами. Особисті немайнові права та їх захист були об'єктом дослідження докторських і кандидатських дисертацій.

За радянських часів в Україні дослідженню особистих немайнових прав фізичної особи було присвячено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук З. В. Ромовської. Пізніше, вже за часів незалежності, в Україні виконано та захищено дисертації на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата юридичних наук, зокрема, Р. С. Стефанчуком, Л. В. Красицькою, Л. О. Корчевною, Л. В. Малюгою. Питанням прав учасників сімейно-правових відносин присвячено праці В. А. Ватраса.

В іноземній правовій літературі дані права досліджувались на рівні докторських дисертацій Л. О. Красавчиковою, М. М. Малєїною, К. Б. Ярошенко, та на рівні кандидатських дисертацій М. Л. Апринич, О. М. Єрмоловою, О. А. Пешковою, В. С. Синенком.

Праці названих вчених стали вагомим внеском у розвиток проблеми правового регулювання, здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичної особи та ґрунтовним науковим фундаментом для проведення подальших наукових досліджень в цій галузі, важливим кроком на шляху вдосконалення законодавства та забезпечення повноцінної реалізації фізичною особою особистих немайнових прав, у тому числі захисту особистих немайнових прав батьків та дітей.

Особливий інтерес зазначена тематика має у контексті активної діяльності ЄСПЛ, рішення у справах якого слугують орієнтиром правозастосування та законопроектної роботи в Україні.

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі досягнень юридичної науки, вдосконалення законодавства України та практики його застосування визначити загально-правові засади цивільних та сімейних правовідносин щодо застосування практики ЄСПЛ для захисту особистих немайнових прав батьків та дітей; розроблення конкретних пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання відносин, пов'язаних використанням практики ЄСПЛ для захисту особистих немайнових прав батьків та дітей

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі задачі:

- визначити поняття та зміст особистих немайнових прав батьків та дітей;
- охарактеризувати окремі особисті немайнових прав батьків та дітей у сімейному праві України;
- сформулювати поняття захисту особистих немайнових прав батьків та дітей у сімейному праві України;

- окреслити Європейські стандарти захисту особистих немайнових прав батьків та дітей та застосування практики ЄСПЛ;
- визначити підстави захисту особистих немайнових прав батьків та дітей;
- визначити форми захисту особистих немайнових прав батьків та дітей та властиві їм способи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист, зокрема:

у перше:

- наголошено, що особисті немайнові права батьків та дітей необхідно розглядати як суб'єктивні права, що становлять певну органічну сукупність (групується навколо певних благ) та підлягають комплексному здійсненню, належать одночасно кожному з членів сім'ї, тобто в ідеалі матері, батьку та дитині (дітям), а у процесі їх здійснення має місце *множинність* учасників відносин. Зазначене дозволило наголосити, що правовідносини батьків і дітей за суб'єктною ознакою значно відрізняються від подружнього правовідношення, водночас особисті немайнові права батьків та дітей органічно взаємопов'язані з особистим немайновим правом на сім'ю;

- підкреслено, що ефективна реалізація потенціалу судової практики ЄСПЛ при вирішенні судом сімейних спорів повинна знайти своє відображення на рівні національного сімейного законодавства, що дозволило запропонувати доповнення до положень діючого Сімейного кодексу України, шляхом формулювання окремої правової норми, викладеної у статті 11-1 Сімейного кодексу України: «Стаття 11-1. Врахування судової практики Європейського Суду з прав людини при вирішенні судом сімейних спорів «1. При вирішенні сімейного спору суд за заявою заінтересованої сторони може врахувати положення судової практики Європейського Суду з прав людини, якщо вони не суперечать вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства».

- зазначено, що під захистом особистих немайнових прав батьків та дітей необхідно розуміти застосування комплексу юрисдикційних та неюрисдикційних заходів, визначених законодавством України, міжнародними договорами, звичаями, шлюбним та іншими договорами і судовою практикою відповідно до положень сімейного законодавства України. Це дозволило б сформулювати доповнення до статті 18 Сімейного кодексу України «Захист сімейних прав та інтересів», виклавши положення частини першої цієї статті у наступному вигляді: «1. Кожен учасник сімейних відносин може звернутися за захистом своїх особистих немайнових та майнових прав через застосування юрисдикційних на неюрисдикційних форм захисту, визначених законодавством України, міжнародними договорами України, звичаями, шлюбним та іншими договорами і загальноновизнаною

судовою практикою відповідно до положень цього Кодексу», відповідно, частини 1 та 2 вважати частинами 2 та 3 статті 18 Сімейного кодексу України.

удосконалено:

- визначення змісту права на сім'ю у його співвідношенні з особистими немайновими правами батьків та дітей, яке складається з таких взаємопов'язаних між собою рівнів: по-перше, це рівень організаційних відносин, по-друге, це рівень інформаційних відносин, по-третє, це рівень захисних та представницьких правовідносин між батьками та дітьми, які впливають з здійснення права на сім'ю. Запропоновано доповнення до диспозиції частини третьої статті 4 Сімейного кодексу України, виклавши її у такій редакції: «3. Кожна особа має право на проживання, виховання, спілкування та догляд в сім'ї, забезпечення здійснення її права на батьківство або материнство»;

- визначення складових групи особистих немайнових прав батьків та дітей, до яких запропоновано віднести наступні кореспондуючі права та обов'язки: право дитини на ім'я (вибір або зміну); право на виховання (спілкування) та повагу (право на застосування належних методів виховання); право на вибір місця проживання (вибір або зміну) та свободу пересування; права дитини при отриманні медичної допомоги; комплекс прав та обов'язків батьків та дитини щодо того аби забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я, зареєструвати народження та визначити ім'я дитини;

- положення щодо необхідності доповнення змісту особисті немайнових прав батьків та дітей таким перспективним напрямком, як охорона та захист цих прав у «цифровому» середовищі;

- положення щодо необхідності виділення наступних способів захисту сімейних прав та інтересів батьків та дітей як: встановлення правовідношення (наприклад, встановлення факту походження дитини від батьків або батька чи матері); примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку (найчастіше, це виконання обов'язків з участі у вихованні дитини, аліментного обов'язку); припинення правовідношення, а також його анулювання (може мати місце при позбавленні батьківських прав); припинення дій, які порушують сімейні права (пов'язані з проблемами визначення місця проживання дитини або передача дитини іншим ніж батьки особи чи одному з них).

- положення щодо необхідності врахування практики ЄСПЛ та відповідних Європейських стандартів захисту особистих немайнових прав батьків та дітей у частині здійснення права дитини на ім'я (його вибір або зміну). Підкреслено, що відсутність на законодавчому рівні унормування права вибору імені таким чином, щоб це не впливало на психоемоційний розвиток дитини до того часу, коли він сам зможе його змінити дозволяє сформулювати пропозицію щодо можливості зменшити вік, з якого дитина може змінювати ім'я до 14 років;

- положення у частині удосконалення захисту законних інтересів батьків та дітей в сфері отримання медичних послуг в частині вирішення питання щодо неузгодженості процедури надання згоди на проведення медичних втручань щодо неповнолітньої дитини-пацієнта (у віці від 14 до 18 років), що дозволило запропонувати доповнення до частини першої статті 43 Закону України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я» абзацом такого змісту: «Щодо пацієнта віком від 14 років до 18 років (неповнолітнього пацієнта) медичне втручання здійснюється за взаємною згодою пацієнта та його законних представників»;

набули подальшого розвитку:

- положення, що особисті немайнові права батьків та дітей носять універсальний характер і з позицій правового регулювання відносяться до основних прав людини. В основу особистих немайнових прав батьків та дітей покладено одні і ті ж блага, спрямовані на забезпечення гідного існування людини, при цьому батьки та діти виступають як взаємодоповнюючі елементи цих суспільних відносин;

- визначення правової природи особистих немайнових прав батьків та дітей, що доводить їх сімейно-правову природу, які органічно взаємодоповнюються правами визначеними в Цивільному кодексі України, у «медичному» праві України, яке носить «субсидіарний» до сімейно-правового регулювання характер;

- необхідність запровадження у правозастосовну практику додаткових засобів захисту прав дітей, які мають превентивний характер, та застосовуються без відібрання дитини. Зазначене вимагає більшої уваги з боку Міністерства юстиції України у контексті здійснення роз'яснювальної роботи щодо можливостей звернення як до судових так і до альтернативних (неюрисдикційних) способів захисту особистих немайнових прав батьків та дітей та широкого використання у практиці напрацювань судової практики ЄСПЛ.

- положення, що при здійсненні та захисті особистих немайнових прав батьків та дітей держава приймає активну участь через різноманітні допоміжні інституції, якими є судовий куратор, сімейний асистент, установи соціально-психологічної допомоги. Відповідно, доцільно запозичити іноземний досвід діяльності опікунського суду, функцію якого виконує суддя загального суду (районної ланки). Згадані інституції та діяльність суду створюють ефективний механізм правового впливу на процес здійснення та захисту особистих немайнових прав батьків та дітей, що заслуговує на увагу.

По закінченню доповіді присутніми було поставлено до аспірантки Комісаренко В. Д. такі питання:

Чорна Ж. Л., к. ю. н., доцентка: У дисертації ви наголошуєте на тому, що правовідносини батьків та дітей за суб'єктною ознакою значно відрізняються від подружнього правовідношення, – у чому вбачаєте принципову різницю?

Відповідь: Дякую за запитання. Правовідносини батьків та дітей прямо не залежать від наявності чи відсутності у жінки та чоловіка статусу подружжя. Вирішальним для їх виникнення є абсолютно інший юридичний факт, яким є не реєстрація шлюбу, а народження дитини. Можливим є варіант, у якому лише один із суб'єктів подружнього правовідношення буде перебувати у відносинах батьківства стосовно власної дитини. Також закон передбачає можливість наявності в осіб подружніх правовідносин, причому одночасно кожен із подружжя буде виступати суб'єктом різних правовідносин батьків та дітей. Можливе існування правовідносин батьків та дітей без наявності подружніх правовідносин, тобто без інституту шлюбу.

Зазначене вище прямо свідчить про принципову відмінність батьківського правовідношення від подружнього, що дає можливість вести мову про специфіку таких суб'єктів сімейного права, як батьки та діти.

Анікіна Г. В., к. ю. н., доцентка: У чому, на вашу думку, полягає головна особливість культурно-правової європейської концепції «відповідального батьківства»?

Відповідь: Дякую за запитання. Звісно, як і раніше, відносини між батьками та дітьми, а отже, і становище дитини в сім'ї, залежить від багатьох факторів: ступеня розвитку суспільства, поширенню освіти, особливості культурних норм, переконань і навіть впливу економічного фактору.

Зрозуміло, що є явними помітні відмінності в ставленні батьків у західних країнах, де високо цінуються індивідуалізм, незалежність мислення, адаптивність і впевненість у собі, оскільки, як вважають, вони ведуть до особистих досягнень. Тобто у країнах, які сприймають доктрину основних прав людини, у тому числі і правову концепцію особистих немайнових прав, та дотримується взятих на себе обов'язків, відносини між батьками та дітьми будуються на відмінних засадах ніж це має місце, наприклад, у Туреччині, Філіппінах чи Індонезії, де високо цінувався економічний внесок дітей у сім'ю, та традиційно набагато більший акцент суспільстві перенесено на дотримання поваги до старших та послуху з боку дітей.

Однак слід пам'ятати, що навіть у межах одного суспільства й культурного середовища становище дитини значною мірою залежить від сім'ї, у якій вона виховується. Не дивлячись на існування багатьох концепцій дитинства, становище дитини в сім'ї та суспільстві завжди передбачає певну залежність дітей від дорослих у сенсі задоволення їхніх потреб і турботи про їхні інтереси.

Тому є очевидним, що відносини між дитиною та її батьками є асиметричними, у тому числі й у контексті правового регламентування, хоча у міру дорослішання дитини спостерігається тенденція до їх вирівнювання. Ці відносини також відзначаються взаємністю, яка яскраво проявляється в емоційному обміні між матір'ю і немовлям, а згодом і між батьком та дитиною. Таким чином, ця асиметрія піддається специфічній еволюції та змінам. У першу чергу цьому сприяє право як універсальний регулятор суспільних відносин.

Трач О. М., к. ю. н., доцентка: Ви наголошуєте, що орієнтиром для вітчизняного законодавця та правозастосовної практики також може служити Європейська карта прав та обов'язків батьків. Чи ви аргументуєте зазначений висновок?

Відповідь: Дякую за запитання. Надія багатьох жителів Східної та Західної Європи впливає з форм співпраці на континенті, що веде до більшої єдності та створення нової, спільної ідентичності. Сучасні молоді люди, які є громадянами Європи майбутнього, кожен з різною духовністю та культурою, у якій вони виростили, кожен з різними талантами та очікуваннями. Для них і для себе ми хочемо демократичної Європи, яка продовжує використовувати своє різноманіття як джерело натхнення

Серед іншого у цьому документі підкреслено, що виховання дітей – це вияв надії батьків, що підтверджує те, що вони думають про майбутнє та вірять у цінності, які передаються наступним поколінням. Відповідальність батьків перед своїми дітьми є фундаментальною для людського існування. Водночас, як у сучасній Європі, так і в майбутніх часах їм не доводиться нести відповідальність за виховання дітей самостійно.

У цій справі їх підтримують спеціалісти та окремі соціальні групи, залучені до освітньої діяльності. Вони також можуть розраховувати на фінансову підтримку державних спеціальних служб сприяння батькам та експертну допомогу від наукових та навчальних закладів. Багато суб'єктів сприяють вихованню дітей, які мають набути навиків соціальної взаємодії в сучасному суспільстві.

Бондаренко-Зелінська Н. Л., к. ю. н., доцентка: Назвіть головні, на вашу думку, особливості такої характеристики особистих немайнових прав батьків та дітей як їх особистісність?

Відповідь: Дякую за запитання. Отже нами наголошено, що особисті немайнові права батьків та дітей є особистісними – це означає, що за загальним правилом вони не можуть бути відчужені (як примусово, так і добровільно, як постійно, так і тимчасово) від особи-носія цих прав та/або передане іншим особам. Хоча саме в цій частині особисті немайнові права батьків та дітей також мають особливість. Як вже було нами наголошено ці права виникають незалежно від факту генетичного походження між батьками (одним з них) та дитиною. Права виникають в силу закону, після здійснення реєстрації народження та батьківства (материнства) дитини.

Гринько С. Д., д. ю. н., проф.: Назвіть, які проблемні питання, на вашу думку, залишаються поза увагою сучасних дослідників у сфері захисту особистих немайнових прав батьків та дітей?

Відповідь: Дякую за запитання. У першу чергу це стосується визначення взаємних обов'язків батьків та дітей, істотних умов різноманітних правочинів щодо окремих особистих немайнових прав батьків та дітей, пов'язаних з вихованням та навчанням. Без належної уваги залишаються питання надання медичної допомоги малолітнім і неповнолітнім та відповідні правомочності та обов'язки їх батьків.

Відкритими також залишаються питання пов'язані з батьківськими правами і обов'язками донорів генетичного матеріалу та сурогатних матерів.

Іванова Р. Ю., к. ю. н., доцентка: Якими є, на вашу думку, особливі способи захисту особистих немайнових прав батьків та дітей?

Відповідь: Дякую за запитання. Під захистом особистих немайнових прав батьків та дітей у сімейному праві України ми пропонуємо розуміти застосування юрисдикційних на неюрисдикційних форм захисту, визначених законодавством України, міжнародними договорами України, звичаями, шлюбним та іншими договорами та загальновизнаною судовою практикою відповідно до положень сімейного законодавства України. Особливими способами захисту особистих немайнових прав батьків та дітей на нашу думку, є: установлення правовідношення (наприклад, установлення факту походження дитини від батьків або батька чи матері); примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку (найчастіше це виконання обов'язків з участі у вихованні дитини, аліментного обов'язку); припинення правовідношення, а також його анулювання (може мати місце при позбавленні батьківських прав); припинення дій, які порушують сімейні права (пов'язані з проблемами визначення місця проживання дитини або передача дитини іншим ніж батьки особи чи одному з них).

ВИСТУПИЛИ:

кандидатка юридичних наук, доцентка, кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова **Сердечна І. Л.**, як науковий керівник, зробила коротку характеристику виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи та особи здобувача.

1. Виконання індивідуального плану навчальної роботи (навчальна складова освітньо-наукової програми).

Аспіранткою Комісаренко В. Д. повністю виконано індивідуальний план навчальної роботи, що відповідає навчальному плану Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова підготовки фахівців освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право аспірантури, складеного згідно Національної рамки кваліфікацій та вимог Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261.

Комісаренко В. Д. своєчасно виконала всі розділи індивідуального навчального плану, відвідувала лекції та семінарські заняття, які проводили науково-педагогічні працівники університету.

2. Виконання індивідуального плану наукової роботи (наукова складова освітньо-наукової програми).

Комісаренко В. Д. своєчасно та повністю виконувала всі розділи індивідуального плану наукової роботи, що підтверджується висновками

кафедри цивільного права та процесу на підставі звітів аспірантки та атестаційних листів наукового керівника.

Проведене дослідження відповідає вимогам актуальності, оригінальності підходу дослідження, а отримані результати характеризуються ознаками наукової новизни. Специфіка обраної теми зумовлена активним розвитком законодавства у захисті особистих немайнових прав батьків та дітей. Важливим елементом системи особистих немайнових прав фізичних осіб є особисті немайнові прав батьків та дітей. Істотний вплив на систему регулювання та здійснення особистих немайнових прав має судова практика, у тому числі практика ЄСПЛ. Тому сьогодні одним із пріоритетних напрямів розвитку українського законодавства є дослідження проблематики використання подібної практики у відносинах охорони та захисту названих прав. Головним при цьому є питання меж поширення науково-теоретичних положень та нормативно-правових приписів у частині регулювання відносин особистого немайнового характеру, відображених у рішеннях ЄСПЛ, на сферу вітчизняного правозастосування.

Можливості ж правового захисту зазначених прав знаходили тривалий час своє втілення лише у відшкодуванні моральної шкоди, і, відповідно, цивілістичні та сімейно-правові дослідження також здебільшого були присвячені розгляду саме цього засобу захисту. Необхідність розроблення науково-теоретичних пропозицій для вирішення проблемних питань у сфері застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей визначають актуальність та своєчасність теми наукового дослідження.

Ураховуючи комплексність та системність дослідження, при розкритті обраної теми використовувалися методи формально-логічний, аналізу, синтезу, дедукції, індукції, історичний, порівняльного аналізу, формалізації, системно-структурний, аксіоматичний, які дозволили визначити особливості застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей.

Дисертаційне дослідження характеризується вдалою структурою, що дозволило зупинитись не лише на вивченні проблеми в цілому, але й на окремих її аспектах та виявити взаємозв'язки між ними. Питання аналізуються послідовно, показана їх взаємообумовленість.

Про обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей», зокрема свідчить опрацювання значного масиву наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів, що супроводжувалось їх критичним аналізом і аргументацією власних позицій.

Разом з тим аспірантка оперує роботами найновіших вітчизняних науковців та зарубіжними публікаціями, що присвячені дослідженню окремих аспектів цієї проблематики. На особливу увагу заслуговує проведений дисертанткою глибокий та послідовний аналіз цивільного та

іншого законодавства із питань, пов'язаних із застосуванням практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей.

Дисертантка критично оцінює положення окремих наукових робіт, а також, дотримуючись етики наукових дискусій, вступає у полеміку щодо думок, які видаються з тих чи інших причин неприйнятними. Наукові результати дисертаційної роботи отримані особисто. Для аргументації окремих положень та як підґрунтя наукової дискусії використано положення праць інших науковців, на які зроблено відповідні посилання.

Характеризуючи аспірантку особисто слід відзначити, що Вікторія Дмитрівна у процесі підготовки дисертації проявила себе інтелектуальним та сумлінним науковцем, яка спроможна з використанням різноманітного методологічного інструментарію виконувати складні дослідження на високому науковому рівні. Принципові зауваження наукового керівника нею було враховано та знайшли вирішення при доопрацюванні дисертації.

3. Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації).

Під час виконання дисертаційного дослідження аспірантка дотримувалася основних засад академічної доброчесності, які закріплено у п. 2.3.3 Кодексу академічної доброчесності Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, а саме: самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного й підсумкового контролю результатів навчання (до осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їх індивідуальних потреб і можливостей); посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації; інші дії, які сприяють забезпеченню довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

4. Відповідність дисертації вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167.

Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою, містить власне розуміння автора щодо доцільності вдосконалення цивільного законодавства та відповідні пропозиції. У цілому висновки проведеного дослідження характеризуються науковою новизною. Кількість і якість висновків дисертантки свідчать про науковий характер дослідження, що відповідає науковому ступеню доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», галузі знань «Право».

Ураховуючи наведене можна стверджувати, що висновки, сформульовані Комісаренко В. Д. у дисертації, можна визнати такими, що мають характер наукової новизни і роблять значний внесок у рівень пізнання і розвитку проблем, які досліджуються.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено у дев'яти наукових працях, зокрема чотирьох наукових статтях у виданнях України, визначених фаховими з юридичних наук, одній – у періодичному науковому виданні іноземної держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку і ЄС, чотирьох тезах доповідей на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях.

Виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану здійснювалось відповідно до поставлених завдань та в повному обсязі, що відображено у відповідних висновках наукового керівника та кафедри при щорічному звітуванні аспірантки для переведення на наступний рік навчання.

Тому, зважаючи на викладене, слід зробити висновок, що представлене Комісаренко В. Д. наукове дослідження «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, а тому рекомендується до попередньої експертизи дисертації та надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Після цього слово було надано рецензентам дисертаційного дослідження.

Доктор юридичних наук, професор, Омельчук О.М. відзначив високий та глибокий науковий рівень дисертаційного дослідження, який відповідає рівню, змісту, науковим результатам та вимогам, що висунуті для дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості, оскільки базуються на теоретичних працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених – представників, насамперед, науки цивільного права. Зокрема, теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, цивільного права та інших галузей права.

У дисертації чітко сформульована мета. Об'єкт та предмет дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють всебічно

проаналізувати поставлену проблему, не виходячи за межі наукової спеціальності. Дисертація Комісаренко В. Д. написана грамотно, сприймається легко та з інтересом.

До найвагоміших результатів, отриманих в роботі, слід віднести такі.

1. Важливим є висновок, що особисті немайнові права в цілому, та права батьків та дітей зокрема, потрібно розглядати як суб'єктивні права. Ці права становлять певну органічну сукупність (групується навколо певних благ) та відповідно здійснюються комплексно. Вони належать одночасно кожному з членів сім'ї, тобто в ідеалі матері, батьку та дитині (дітям), але у процесі їх здійснення має місце множинність учасників відносин.

2. Оцінка правової природи особистих немайнових прав батьків та дітей доводить, що ці права є за своєю сутністю сімейно-правовими, відносяться до предмету правового регулювання сімейно-правової галузі права. Водночас вони органічно взаємодоповнюються правами визначеними в Цивільному кодексі України, у «медичному» праві України, яке носить «субсидіарний» до сімейно-правового регулювання характер.

3. Висновок що ефективна реалізація потенціалу судової практики ЄСПЛ при вирішенні судом сімейних спорів повинна знайти своє відображення на рівні національного сімейного законодавства, що дозволило запропонувати доповнення до положень діючого Сімейного кодексу України, шляхом формулювання окремої правової норми, викладеної у статті 11-1 Сімейного кодексу України: «Стаття 11-1. Врахування судової практики Європейського Суду з прав людини при вирішенні судом сімейних спорів «1. При вирішенні сімейного спору суд за заявою заінтересованої сторони може врахувати положення судової практики Європейського Суду з прав людини, якщо вони не суперечать вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства».

При цьому, як і будь-яке наукове дослідження, дисертаційне дослідження Комісаренко В. Д. має окремі дискусійні положення.

1. Дисертанткою запропоновано орієнтуватися на положення європейської концепції «відповідального батьківства». Вважаємо, що дане положення є дещо передчасним вважаючи на її віть та відсутність сприйняття навіть серед країн-членів ЄС.

2. Не можу погодитися із висновком дисертантки, що є очевидним, що відносини між дитиною та її батьками є асиметричними, у тому числі і у контексті правового регламентування, хоча у міру дорослішання дитини спостерігається тенденція до їх вирівнювання. Вважаю, що в цивільних правових відносинах має діяти принцип юридичної рівності сторін.

3. Дисертантка наголошує, що перспективним напрямком захисту особистих немайнових прав батьків та дітей мають стати нормативні положення щодо врегулювання здійснення цих прав у «цифровому» середовищі, а повна відсутність відповідних нормативно-правових принципів ускладнює практичного здійснення охорони та захисту особистих

немайнових прав батьків та дітей. Водночас у дослідженні зазначена думка не знаходить свого подальшого обґрунтування та розвитку.

Слід зазначити, що викладені зауваження переважно мають дискусійний характер і тому суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вони викликані інтересом до цього дослідження, новизною та актуальністю питань, що розкриваються авторкою.

Висновок щодо рецензованого дослідження. Дисертаційна робота Комісаренко В. Д. на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей» є послідовною, завершеною науковою працею, що має цілісний характер із цікавим насиченим змістом. Дисертація містить науково-обґрунтовані висновки, результати необхідних наукових узагальнень предмета, що досліджується, практичні рекомендації, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки цивільного права у галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право.

Робота має теоретичне та практичне значення та може бути рекомендована до розгляду в спеціалізованій вченій раді відповідного профілю з метою здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Кандидатка юридичних наук, доцентка, Черняк О.Ю. зауважила, що питання захисту особистих немайнових прав батьків та дітей на сьогодні має надзвичайно важливий вплив на формування правової політики держави. На сьогодні існує ряд загальнотеоретичних та практичних питань, пов'язаних з правовим регулюванням захисту особистих немайнових прав батьків та дітей. В умовах сьогодення питання застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей є особливо актуальною.

Це свідчить про вчасність дисертаційного дослідження Комісаренко В. Д. на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей».

Рецензентка відзначила високий науковий рівень дисертаційного дослідження. Сформульовані у дисертації наукові положення та рекомендації зроблені з використанням загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Комплексне використання різноманітних методів наукового дослідження дозволило дисертантці досягти визначеної мети, виконати поставлені завдання. Дисертанткою сформульовано об'єкт дослідження, а також його предмет.

Викладені у розділах основної частини роботи положення переконують у тому, що відповідні питання теоретично і практично важливі і є недостатньо вивченими в цивільно-правовій та сімейно-правовій науці. Логічно структуровано зміст розділів роботи. Праця базується на достатній джерельній базі. Зроблені по тексту дисертації посилання свідчать, що дослідження базується на працях науковців з зазначеної тематики, здобувач проаналізувала національне законодавство та нормативні акти зарубіжних країн.

Наукові висновки викладені у дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості, оскільки базуються на теоретичних працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема, теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, цивільного права, адміністративного права та інших галузей права.

Положення, висновки та пропозиції, що виносяться здобувачкою на захист, додатково висвітлюють відомі в науці положення та сприяють продовженню і поглибленню досліджень застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, обумовлюється тим, що дисертація Комісаренко В. Д. є першим в Україні комплексним науковим дослідженням застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей. Низка теоретичних положень, висновків і рекомендацій здобувачки мають наукову новизну і практичну значимість і є достатніми для роботи такого рівня.

На думку Черняк О. Ю., на особливу увагу заслуговує пропозиція авторки, відповідно до якої під захистом особистих немайнових прав батьків та дітей необхідно розуміти застосування комплексу юрисдикційних на неюрисдикційних заходів визначених законодавством України, міжнародними договорами, звичаями, шлюбним та іншими договорами і судовою практикою відповідно до положень сімейного законодавства України. Це дозволило дисертанці сформулювати логічне доповнення доповнення до статті 18 Сімейного кодексу України «Захист сімейних прав та інтересів», виклавши положення частини першої цієї статті у наступному вигляді: «1. Кожен учасник сімейних відносин може звернутися за захистом своїх особистих немайнових та майнових прав через застосування юрисдикційних на неюрисдикційних форм захисту, визначених законодавством України, міжнародними договорами України, звичаями, шлюбним та іншими договорами та загальноновизнаною судовою практикою відповідно до положень цього Кодексу», відповідно, частини 1 та 2 вважати частинами 2 та 3 статті 18 Сімейного кодексу України.

На підтримку заслуговує висновок авторки дослідження щодо того, що перспективним напрямком захисту особистих немайнових прав батьків та дітей мають стати нормативні положення щодо врегулювання здійснення цих прав у «цифровому» середовищі. Нажаль, повна відсутність відповідних нормативно-правових приписів ускладнює практичного здійснення охорони та захисту особистих немайнових прав батьків та дітей в Інтернеті.

Здобувачка обґрунтовано доводить, що захист особистих немайнових прав батьків та дітей – це закріплені в національному законодавстві, міжнародних актах та прецедентних рішеннях ЄСПЛ правові засоби спрямовані на відновлення або визнання порушених особистих немайнових прав батьків та дітей, а також попередження і запобігання їх порушенню.

Разом з цим це поняття охоплює і такі правові дії, як притягнення до відповідальності винних у правопорушенні осіб. Відповідно, під захистом особистих немайнових прав батьків та дітей у сімейному праві України авторкою запропоновано розуміти застосування застосування юрисдикційних на неюрисдикційних форм захисту, визначених законодавством України, міжнародними договорами України, звичаями, шлюбним та іншими договорами і загальновизнаною судовою практикою відповідно до положень сімейного законодавства України.

Позитивно оцінюючи дисертацію Комісаренко В. Д. «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей», рецензентка звернула увагу й на те, що у дисертаційному дослідженні мають місце суперечливі положення, які потребують пояснень.

1. Дисертантка наголошує, що захист особистих немайнових прав батьків та дітей – це закріплені в національному законодавстві, міжнародних актах та прецедентних рішеннях ЄСПЛ правові засоби, спрямовані на відновлення або визнання порушених особистих немайнових прав батьків та дітей, а також попередження і запобігання їх порушенню. Разом з цим це поняття охоплює і такі правові дії, як притягнення до відповідальності винних у правопорушенні осіб. У даному випадку авторка зробила акцент лише на понятті без подальшого розкриття його змісту.

2. Спірною є думка дисертантки щодо необхідності врахування практики ЄСПЛ та відповідних Європейських стандартів захисту особистих немайнових прав батьків та дітей у частині здійснення права дитини на ім'я (його вибір або зміну) та відповідна пропозиція на законодавчому рівні унормування права вибору імені таким чином, щоб це не впливало на психоемоційний розвиток дитини до того часу, коли він сам зможе його змінити дозволяє сформулювати пропозицію щодо можливості зменшити вік, з якого дитина може змінювати ім'я до 14 років. Вважаємо, що існує необхідність більш глибокого дослідження даного питання.

3. Залишилась нечіткою позиція авторки, що стосується необхідності запровадження у правозастосовну практику додаткових засобів захисту прав дітей, які мають превентивний характер, та застосовуються без відібрання дитини. Зазначене на думку дисертантки вимагає більшої уваги з боку Міністерства юстиції України у контексті здійснення роз'яснювальної роботи щодо можливостей звернення як до судових так і до альтернативних (неюрисдикційних) способів захисту особистих немайнових прав батьків та дітей та широкого використання у практиці напрацювань судової практики ЄСПЛ. Вважаємо, що вказане положення потребує конкретизації та лежить більшою мірою у сфері адміністративно-правових відносин.

Разом з цим, наявність окремих недоліків та дискусійних положень дисертації суттєво не зменшують її наукову значущість, не знижують позитивну оцінку роботи та її цінність. Дисертація є завершеною науковою працею, та може бути рекомендована до розгляду в разовій спеціалізованій

вченій раді відповідного профілю з метою здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

доктор юридичних наук, доцент Костяшкін І.О. Він зауважив, що дисертація Комісаренко В. Д. присвячена актуальній темі – застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей.

Актуальні проблеми дисертаційного дослідження визначили характер та перелік поставлених дисертанткою мети та задач. Авторці вдалося досягти поставленої мети та вирішити задачі. Ознайомлення зі змістом дисертації дає підстави для таких висновків.

Здобувачка виявила належний рівень знань фахової літератури, нормативно-правового матеріалу, правозастосовної практики, підняла низку дискусійних проблем, що підлягають осмисленню і відповідному їх рішенню.

Дисертантка застосувала різноманітні методи наукового аналізу досліджуваних проблем, проаналізовано наукову та навчальну літературу, зроблена критична оцінка положень чинного цивільного та сімейного законодавства.

На думку професора, заслуговує на увагу авторська пропозиція щодо того, що при здійсненні та захисті особистих немайнових прав батьків та дітей держава приймає активну участь через різноманітні допоміжні інституції, якими є судовий куратор, сімейний асистент, установи соціально-психологічної допомоги. Також, доцільно запозичити польський досвід діяльності опікунського суду, функцію якого виконує суддя загального суду (районної ланки). Згадані інституції та діяльність суду створюють ефективний механізм правового впливу на процес здійснення та захисту особистих немайнових прав батьків та дітей, що заслуговує на увагу. Такий науковий внесок має важливе значення для вдосконалення положень вітчизняної доктрини цивільного та сімейного права.

Разом з тим Костяшкін І. О. вважає, що окремі проблеми теми не знайшли відповідного рішення та обґрунтування у роботі, зокрема щодо практичного застосування неюрисдикційних форм захисту прав батьків та дітей на основі практики ЄСПЛ. Проте, вказаний недолік не знижує наукове значення і практичну цінність зазначеного дослідження. Робота завершується самостійними і аргументованими висновками, які логічно пов'язані із викладеним основним матеріалом.

Тому, зважаючи на викладене, зроблено висновок, що представлене наукове дослідження Комісаренко В. Д. на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей» відповідає спеціальності 081 «Право» та може бути рекомендоване до захисту.

Доктор юридичних наук, доцент Нагнибіда В.І. зазначив, що особливий інтерес зазначена тематика має у контексті активної діяльності ЄСПЛ, рішення у справах якого слугують орієнтиром правозастосування в Україні. У зв'язку з цим за останні роки підвищився інтерес до даної теми.

На думку В. І. Нагнибіди, позитивним є те, що в роботі розкрито поняття захисту особистих немайнових прав батьків та дітей під яким необхідно розуміти застосування комплексу юрисдикційних на неюрисдикційних заходів, визначених законодавством України, міжнародними договорами, звичаями, шлюбним та іншими договорами та судовою практикою відповідно до положень сімейного законодавства України, що дозволило дисертарці сформулювати доповнення до окремих статей Сімейного кодексу України.

Дисертантка також правильно звертає увагу до зарубіжного досвіду правового регулювання у досліджуваній сфері, що дало змогу проаналізувати національне цивільне законодавство в порівняльному контексті.

Разом з тим, зазначив В. І. Нагнибіда, що дисертація не позбавлена певних недоліків.

1. Більше уваги слід було приділити характеристиці способів юрисдикційного захисту немайнових прав дітей в Інтернеті на основі застосування практики ЄСПЛ.

2. Потребує додаткового аналізу сфера правовідносини, які виникають між органами опіки та піклування та дитиною; органи опіки та піклування – та батьками; між іншими членами сім'ї та діючим від імені дитини законним представником.

3. У роботі доцільно було б навести більше прикладів судової практики зарубіжних країн, які мають посилення на застосування прецедентів, сформованих у рішеннях ЄСПЛ.

Професор В. І. Нагнибіда дійшов висновку, що викладені зауваження викликані інтересом до цього дослідження, новизною та актуальністю питань, що розкриваються авторкою, тому суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Комісаренко В. Д. на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей» відповідає галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право та вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.

Кандидатка юридичних наук, доцентка Анікіна Г.В. зазначила, що дисертація Комісаренко В. Д. характеризується оптимальною, продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Висновки дисертації зроблено із застосуванням низки загальнонаукових та галузевих методів і прийомів, використання яких зумовлене її метою, задачами, предметом і об'єктом дослідження.

Структура дисертаційної роботи є продуманою і цілком логічною щодо предмету дослідження і поставленої мети.

Зокрема заслуговує на увагу висновок, що особисті немайнові права батьків та дітей необхідно розглядати як суб'єктивні права, що становлять певну органічну сукупність (групується навколо певних благ) та підлягають комплексному здійсненню, належать одночасно кожному з членів сім'ї, тобто в ідеалі матері, батьку та дитини (дітям), а у процесі їх здійснення має місце

множинність учасників відносин. Зазначене дозволило наголосити, що правовідносини батьків і дітей за суб'єктною ознакою значно відрізняються від подружнього правовідношення, водночас особисті немайнові права батьків та дітей органічно взаємопов'язані з особистим немайновим правом на сім'ю. Правовідносини батьків і дітей прямо не залежать від наявності чи відсутності у жінки та чоловіка статусу подружжя. Вирішальним для їх виникнення є абсолютно інший юридичний факт, яким є не реєстрація шлюбу, а народження дитини.

Авторкою правильно зроблено висновок про те, що особисті немайнові права батьків та дітей носять універсальний характер і з позицій публічно-правового регулювання відносяться до основних прав людини. В основу особистих немайнових прав батьків та дітей покладено одні і ті ж блага, спрямовані на забезпечення гідного існування людини, при цьому батьки та діти виступають як взаємодоповнюючі елементи цих суспільних відносин. Водночас, закріплення основних особистих немайнових прав на законодавчому рівні, на жаль, не гарантує можливості для повноцінного та беззаперечного їх функціонування. Для забезпечення здійснення таких прав особою держава як основний гарант повинна не тільки прописати перелік належних фізичній особі прав, у тому числі особистих немайнових, а й закріпити на вищому рівні їх належне, безперешкодне використання, передбачивши достатній та дієвий механізм їх захисту.

На думку Галини Володимирівни, слід було б у роботі більше уваги приділити дослідженню питанню використання принципів здійснення особистих немайнових прав батьків та дітей на основі використання практики ЄСПЛ.

Дисертація Комісаренко В. Д. є самостійною працею, має творчий характер, є завершеним науковим дослідженням, що за своєю актуальністю, новизною постановки та вирішення поставлених наукових проблем, теоретичним рівнем та практичною значимістю, достовірністю та обґрунтованістю одержаних результатів повністю відповідає вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 081 «Право».

Кандидатка юридичних наук, доцентка Якимчук С.О. відзначила актуальність теми дисертаційного дослідження, вдалу структуру дисертації, що дозволило дисертантці у достатній мірі виконати поставлені задачі. На її думку, на увагу заслуговує виділення автором способів захисту особистих немайнових прав батьків та дітей.

Здобувачка вдало наголосила на тому, що аналіз чинного сімейного законодавства свідчить, що право на захист особистих сімейних прав за своїм матеріально-правовим змістом включає в себе: по-перше, можливість уповноваженої особи використовувати дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати своє право власними діями фактичного порядку (самозахист сімейних прав); по-друге, можливість уповноваженої особи звернутися до компетентних державних або

громадських органів з вимогою спонукання зобов'язаної особи до певної поведінки.

Правильною є пропозиція дисертантки, що у контексті проголошення Україною курсу на входження до Європейського Союзу, на рівні конституційно-правових актів та галузевого законодавства розпочато масштабні процеси спрямовані на реалізацію вимог Європейського правового консенсусу. Зазначені вимоги впливають на оцінку ефективності діяльності держави залежно від стану дотримання в країні прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Взаємні права батьків та дітей виступають винятково «чутливими» сферами правового регулювання. У кожній цивілізованій та розвинутій європейській державі права і свободи людини є пріоритетними в здійсненні правової політики, а тому законодавчі акти таких країн, спрямовані на піднесення особистості громадянина, визнання, гарантування та захист його прав і свобод.

Водночас потребує додаткового вивчення питання щодо практичної реалізації права батьків обирати для своїх дітей той шлях освіти, який найбільше відповідає їхнім переконанням і цінностям, які вважаються найважливішими для розвитку дітей. Виникають дискусійні питання щодо практичного забезпечення батьківського обов'язку свідомо вибрати освітній шлях, яким мають йти їхні діти дисертантці необхідно було детальніше розкрити це питання.

Кандидатка юридичних наук Якимчук С. О. підтримала виступаючих у тому, що дисертація Комісаренко В. Д. є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що повністю відповідає вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 081 «Право».

Головуюча на засіданні - кандидатка юридичних наук Якимчук С.О. зазначила у підсумку, що дисертація Комісаренко В. Д. відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій, у тому числі вимогам, передбаченим пунктами 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, та може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право у разовій спеціалізованій вченій раді.

За результатами обговорення дисертаційної роботи Комісаренко В. Д. на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей» присутні вирішили запропонувати:

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження **КОМІСАРЕНКО Вікторії Дмитрівни** на тему «**Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей**», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право

Актуальність дослідження. Україна проголосила курс на входження до Європейського Союзу, що є втіленням історичної самоідентифікації Українського народу. На рівні конституційно-правових актів та галузевого законодавства розпочато масштабні процеси, спрямовані на реалізацію вимог Європейського правового консенсусу. Зазначені вимоги впливають на оцінку ефективності діяльності держави залежно від стану дотримання в країні прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Взаємні права батьків та дітей виступають винятково «чутливими» сферами правового регулювання. У кожній цивілізованій та розвинутій європейській державі права і свободи людини є пріоритетними в здійсненні правової політики, а тому законодавчі акти таких країн, спрямовані на піднесення особистості громадянина, визнання, гарантування та захист його прав і свобод. Відповідно до статті 3 Конституції України, гарантування прав і свобод людини визначають зміст та спрямованість діяльності держави, а їх закріплення та забезпечення є головним обов'язком держави.

Важливим елементом сімейно-правового статусу фізичної особи є її особисті немайнові права. Багато вітчизняних та іноземних науковців досліджували проблематику особистих немайнових прав з позицій можливостей цивільно-правового та сімейно-правового регулювання їх здійснення, охорони та захисту. Важливим елементом системи особистих немайнових прав фізичних осіб є особисті немайнові права батьків та дітей. Істотний вплив на систему регулювання та здійснення особистих немайнових прав має судова практика, у тому числі практика Європейського Суду з прав людини (далі - ЄСПЛ). Тому сьогодні одним із пріоритетних напрямів розвитку українського законодавства є дослідження проблематики використання подібної практики у відносинах охорони та захисту названих прав. Головним при цьому є питання меж поширення науково-теоретичних положень та нормативно-правових приписів у частині регулювання відносин особистого немайнового характеру, відображених у рішеннях ЄСПЛ, на сферу вітчизняного правозастосування.

Можливості ж правового захисту зазначених прав знаходили тривалий час своє втілення лише у відшкодуванні моральної шкоди, і, відповідно, цивільні та сімейно-правові дослідження також здебільшого були присвячені розгляду саме цього засобу захисту.

Основною запорукою достатньої реалізації батьками та дітьми своїх особистих немайнових прав є їх належний та нормально функціонуючий захист. Зазначене має важливе значення з позиції того, що особисті

немайнові права батьків та дітей як правове явище носять універсальний характер і з позицій публічно-правового регулювання відносяться до основних прав людини. Водночас з боку приватно-правового погляду такі права є втіленням широковідомої у наш час правової інституції особистих немайнових прав.

Закріплення основних особистих немайнових прав на законодавчому рівні, на жаль, не гарантує можливості для повноцінного та беззаперечного їх функціонування. Для забезпечення здійснення таких прав особою держава як основний гарант повинна не тільки прописати перелік належних фізичній особі прав, у тому числі особистих немайнових, а й закріпити на вищому рівні їх належне, безперешкодне використання, передбачивши достатній та дієвий механізм їх захисту.

Правовідносини батьків та дітей за суб'єктною ознакою значно відрізняються від подружніх правовідносин. Зрозуміло, що подружжя може бути суб'єктом такого правовідношення, однак у ньому жінка і чоловік виступають не як подружжя, тобто особи, що перебувають у зареєстрованому шлюбі, а як батьки.

Правовідносини батьків та дітей прямо не залежать від наявності чи відсутності у жінки та чоловіка статусу подружжя. Вирішальним для їх виникнення є абсолютно інший юридичний факт, яким є не реєстрація шлюбу, а народження дитини.

Аналіз чинного сімейного законодавства свідчить, що право на захист особистих сімейних прав за своїм матеріально-правовим змістом включає в себе: по-перше, можливість уповноваженої особи використовувати дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати своє право власними діями фактичного порядку (самозахист сімейних прав); по-друге, можливість уповноваженої особи звернутися до компетентних державних або громадських органів з вимогою спонукання зобов'язаної особи до певної поведінки.

Проблемам правового регулювання та захисту особистих немайнових прав батьків та дітей і раніше приділялася певна увага науковцями як в Україні, так і за її межами. Особисті немайнові права та їх захист були об'єктом дослідження докторських і кандидатських дисертацій.

За радянських часів в Україні дослідженню особистих немайнових прав фізичної особи було присвячено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук З. В. Ромовської. Пізніше, вже за часів незалежності, в Україні виконано та захищено дисертації на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата юридичних наук, зокрема, Р. С. Стефанчуком, Л. В. Красицькою, Л. О. Корчовою, Л. В. Малюгою. Питанням прав учасників сімейно-правових відносин присвячено праці В. А. Ватраса.

В іноземній правовій літературі дані права досліджувались на рівні докторських дисертацій Л. О. Красавчиковою, М. М. Малєїною,

К. Б. Ярошенко, та на рівні кандидатських дисертацій М. Л. Апринич, О. М. Єрмоловою, О. А. Пешковою, В. С. Синенком.

Праці названих вчених стали вагомим внеском у розвиток проблеми правового регулювання, здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичної особи та ґрунтовним науковим фундаментом для проведення подальших наукових досліджень в цій галузі, важливим кроком на шляху вдосконалення законодавства та забезпечення повноцінної реалізації фізичною особою особистих немайнових прав, у тому числі захисту особистих немайнових прав батьків та дітей.

Особливий інтерес зазначена тематика має у контексті активної діяльності ЄСПЛ, рішення у справах якого слугують орієнтиром правозастосування в Україні.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дослідження проблематики захисту особистих немайнових прав батьків та дітей у цивільному та сімейному праві є актуальним, має важливе теоретичне та практичне значення, що зумовило доцільність його проведення на рівні дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Тема дисертації затверджена вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 30 січня 2017 року (протокол № 10) та змінена вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 3 від 18 вересня 2020 року).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі досягнень юридичної науки, удосконалення законодавства України та практики його застосування визначити загально-правові засади цивільних та сімейних правовідносин щодо застосування практики ЄСПЛ для захисту особистих немайнових прав батьків та дітей; розроблення конкретних пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання відносин, пов'язаних використанням практики ЄСПЛ для захисту особистих немайнових прав батьків та дітей

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі задачі:

- визначити поняття та зміст особистих немайнових прав батьків та дітей;

- охарактеризувати окремі особисті немайнових прав батьків та дітей у сімейному праві України;
- сформулювати поняття захисту особистих немайнових прав батьків та дітей у сімейному праві України;
- окреслити Європейські стандарти захисту особистих немайнових прав батьків та дітей та застосування практики ЄСПЛ;
- визначити підстави захисту особистих немайнових прав батьків та дітей;
- визначити форми захисту особистих немайнових прав батьків та дітей, та властиві їм способи.

Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільні та сімейні правовідносини, пов'язані із захисту особистих немайнових прав батьків та дітей.

Предметом дослідження є застосування практики ЄСПЛ для захисту особистих немайнових прав батьків та дітей.

Методи дослідження. Під час дисертаційного дослідження використано такі методи: формально-логічний, аналізу, синтезу, дедукції, індукції, історичний, порівняльного аналізу, формалізації, системно-структурний, аксіоматичний, які дозволили визначити особливості захисту особистих немайнових прав, батьків та дітей.

За допомогою формально-логічного методу розкрито основні положення про поняття та зміст особистих немайнових прав батьків та дітей, їх особливостей (підрозділ 1.1). Методи аналізу, синтезу, дедукції та індукції дозволили охарактеризувати загальну характеристику особистих немайнових прав батьків та дітей у сімейному праві України, а також запропонувати визначення понять відповідних правових категорій (підрозділи 1.2). Історичний метод допоміг з'ясувати поняття захисту особистих немайнових прав батьків та дітей у сімейному праві України (підрозділи 2.1). Метод порівняльного аналізу застосовано для дослідження Європейських стандартів захисту особистих немайнових прав батьків та дітей та застосування практики ЄСПЛ (розділи 2, 3). Методи формалізації та системно-структурний дозволили сформулювати систему підстав та форм захисту особистих немайнових прав батьків та дітей, та властиві їм способи (підрозділ 3.1 та 3.2.)

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист, зокрема:

уперше:

- наголошено, що особисті немайнові права батьків та дітей необхідно розглядати як суб'єктивні права, що становлять певну органічну сукупність (групується навколо певних благ) та підлягають комплексному здійсненню, належать одночасно кожному з членів сім'ї, тобто в ідеалі матері, батьку та

дитини (дітям), а у процесі їх здійснення має місце множинність учасників відносин. Зазначене дозволило наголосити, що правовідносини батьків і дітей за суб'єктною ознакою значно відрізняються від подружнього правовідношення, водночас особисті немайнові права батьків та дітей органічно взаємопов'язані з особистим немайновим правом на сім'ю;

- підкреслено, що ефективна реалізація потенціалу судової практики ЄСПЛ при вирішенні судом сімейних спорів повинна знайти своє відображення на рівні національного сімейного законодавства, що дозволило запропонувати доповнення до положень діючого Сімейного кодексу України, шляхом формулювання окремої правової норми, викладеної у статті 11-1 Сімейного кодексу України: «Стаття 11-1. Врахування судової практики Європейського Суду з прав людини при вирішенні судом сімейних спорів «1. При вирішенні сімейного спору суд за заявою заінтересованої сторони може врахувати положення судової практики Європейського Суду з прав людини, якщо вони не суперечать вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства».

- зазначено, що під захистом особистих немайнових прав батьків та дітей необхідно розуміти застосування комплексу юрисдикційних на неюрисдикційних заходів визначених законодавством України, міжнародними договорами, звичаями, шлюбним та іншими договорами і судовою практикою відповідно до положень сімейного законодавства України. Це дозволило сформулювати доповнення до статті 18 Сімейного кодексу України «Захист сімейних прав та інтересів», виклавши положення частини першої цієї статті у наступному вигляді: «1. Кожен учасник сімейних відносин може звернутися за захистом своїх особистих немайнових та майнових прав через застосування юрисдикційних на неюрисдикційних форм захисту визначених законодавством України, міжнародними договорами України, звичаями, шлюбним та іншими договорами і загальновизнаною судовою практикою відповідно до положень цього Кодексу. Відповідно, частини 1 та 2 вважати частинами 2 та 3 статті 18 Сімейного кодексу України.

удосконалено:

- визначення змісту права на сім'ю у його співвідношенні з особистими немайновими правами батьків та дітей, яке складається з таких взаємопов'язаних між собою рівнів: по-перше, це рівень організаційних відносин, по-друге, це рівень інформаційних відносин, по-третє, це рівень захисних та представницьких правовідносин між батьками та дітьми, які впливають з здійснення права на сім'ю. Запропоновано доповнення до диспозиції частини третьої статті 4 Сімейного кодексу України, виклавши її у такій редакції: «3. Кожна особа має право на проживання, виховання, спілкування та догляд в сім'ї, забезпечення здійснення її права на батьківство або материнство»;

- визначення складових групи особистих немайнових прав батьків та дітей, до яких запропоновано віднести наступні кореспондуючі права та

обов'язки: право дитини на ім'я (вибір або зміну); право на виховання (спілкування) та повагу (право на застосування належних методів виховання); право на вибір місця проживання (вибір або зміну) та свободу пересування; права дитини при отриманні медичної допомоги; комплекс прав та обов'язків батьків та дитини щодо того аби забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я, зареєструвати народження та визначити ім'я дитини;

- положення щодо необхідності доповнення змісту особисті немайнових прав батьків та дітей таким перспективним напрямком, як охорона та захист цих прав у «цифровому» середовищі;

- положення щодо необхідності виділення наступних способів захисту сімейних прав та інтересів батьків та дітей як: встановлення правовідношення (наприклад, встановлення факту походження дитини від батьків або батька чи матері); примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку (найчастіше, це виконання обов'язків з участі у вихованні дитини, аліментного обов'язку); припинення правовідношення, а також його анулювання (може мати місце при позбавленні батьківських прав); припинення дій, які порушують сімейні права (пов'язані з проблемами визначення місця проживання дитини або передача дитини іншим ніж батьки особи чи одному з них).

- положення щодо необхідності врахування практики ЄСПЛ та відповідних Європейських стандартів захисту особистих немайнових прав батьків та дітей у частині здійснення права дитини на ім'я (його вибір або зміну). Підкреслено, що відсутність на законодавчому рівні унормування права вибору імені таким чином, щоб це не впливало на психоемоційний розвиток дитини до того часу, коли він сам зможе його змінити дозволяє сформулювати пропозицію щодо можливості зменшити вік, з якого дитина може змінювати ім'я до 14 років;

- положення в частині удосконалення захисту законних інтересів батьків та дітей в сфері отримання медичних послуг щодо вирішення питання неузгодженості процедури надання згоди на проведення медичних втручань щодо неповнолітньої дитини-пацієнта (у віці від 14 до 18 років), що дозволило запропонувати доповнення до частини першої статті 43 Закону України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я» абзацом такого змісту: «Щодо пацієнта віком від 14 років до 18 років (неповнолітнього пацієнта) медичне втручання здійснюється за взаємною згодою пацієнта та його законних представників»;

набули подальшого розвитку:

- положення, що особисті немайнові права батьків та дітей носять універсальний характер і з позицій правового регулювання відносяться до основних прав людини. В основу особистих немайнових прав батьків та дітей покладено одні і ті ж блага, спрямовані на забезпечення гідного існування людини, при цьому батьки та діти виступають як взаємодоповнюючі елементи цих суспільних відносин;

- визначення правової природи особистих немайнових прав батьків та дітей, що доводить їх сімейно-правову природу, які органічно взаємодоповнюються правами визначеними в Цивільному кодексі України, у «медичному» праві України, яке носить «субсидіарний» до сімейно-правового регулювання характер;

- необхідність запровадження у правозастосовну практику додаткових засобів захисту прав дітей, які мають превентивний характер, та застосовуються без відібрання дитини. Зазначене вимагає більшої уваги з боку Міністерства юстиції України у контексті здійснення роз'яснювальної роботи щодо можливостей звернення як до судових так і до альтернативних (неюрисдикційних) способів захисту особистих немайнових прав батьків та дітей та широкого використання у практиці напрацювань судової практики ЄСПЛ.

- положення, що при здійсненні та захисті особистих немайнових прав батьків та дітей держава приймає активну участь через різноманітні допоміжні інституції, якими є судовий куратор, сімейний асистент, установи соціально-психологічної допомоги. Відповідно, доцільно запозичити іноземний досвід діяльності опікунського суду, функцію якого виконує суддя загального суду (районної ланки). Згадані інституції та діяльність суду створюють ефективний механізм правового впливу на процес здійснення та захисту особистих немайнових прав батьків та дітей, що заслуговує на увагу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх можна використати:

– у науково-дослідній сфері як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень проблем застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей.

– в освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін «Сімейне право», «Порівняльне цивільне право», «Право Європейського Союзу»;

– у нормотворчому процесі для вдосконалення законодавства у сфері правового регулювання застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей;

– у правозастосовній діяльності судових органів для вирішення спорів у разі порушення особистих немайнових прав батьків та дітей.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно, сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. Наукову новизну одержаних результатів дослідження автор отримав особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено та обговорено на міжнародних конференціях: наукових – «Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства» (м. Дніпро, 2020 рік), «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 2020 рік), «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми,

тенденції розвитку: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції» (м. Київ, 2021 рік).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у дев'яти наукових працях, зокрема чотирьох наукових статтях у виданнях України, визначених фаховими з юридичних наук, одній – у періодичному науковому виданні іноземної держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку і ЄС, чотирьох тезах доповідей на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Комісаренко В.Д. Поняття особистих немайнових прав батьків та дітей у законодавстві та правовій доктрині України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія. Юриспруденція*. 2020. № 47. том 2. С. 13-17.

2. Комісаренко В.Д. Захист особистих немайнових прав батьків та дітей: досвід Польщі. *Ірпінський юридичний часопис*. №4. 2020. С.261-269.

3. Комісаренко В.Д. Загальна характеристика особистих немайнових прав батьків та дітей у правовій системі України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. №6. С.192-197.

4. Комісаренко В.Д. Підстави та способи захисту особистих немайнових прав батьків та дітей. *Наукові перспективи: журнал*. 2021. № 6 (12). С. 249-260.

5. Комісаренко В.Д. Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей. *Наукові перспективи: журнал*. 2021. № 7 (13). С.313-323.

6. Комісаренко В. Д. Особисте немайнове право на сім'ю та права батьків і дітей//Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2020. С. 46-49.

7. Комісаренко В.Д. Особисті немайнові права батьків та дітей у сімейному праві України. *Права та обов'язки людини у сучасному світі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса, ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С.69-71.

8. Комісаренко В.Д. Захист особистих немайнових прав батьків та дітей. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Київ; Дублін, 07 липня 2021 р. / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Дублін: ФОП КАНДИБА Т.П., 2021. С.120-123.

9. Комісаренко В.Д. Способи захисту особистих немайнових прав батьків та дітей у сімейному праві. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Київ; Лісабон, 07 серпня 2021 р. / за ред. Є.О.

Романенка, І.В. Жукової. Київ; Дублін: ФОП КАНДИБА Т.П., 2021. С.160-164.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Відповідність дисертації науковій спеціальності. Дисертаційна робота Комісаренко Вікторії Дмитрівни на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей» відповідає галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право.

Рекомендація дисертації до захисту. Дисертаційна робота Комісаренко Вікторії Дмитрівни є першим в Україні комплексним дослідженням участі держави Україна щодо проблематики застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей. Водночас дисертації притаманні окремі спірні моменти. Щодо неї може бути висловлено окремі недоліки, які, однак, не впливають на якість розкриття теми роботи та загальну позитивну оцінку.

Дисертація Комісаренко Вікторії Дмитрівни на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Комісаренко Вікторії Дмитрівни на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право.

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Комісаренко Вікторії Дмитрівни на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей» відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення

експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167.

3. Рекомендувати дисертацію Комісаренко Вікторії Дмитрівни на тему «Застосування практики ЄСПЛ при захисті особистих немайнових прав батьків та дітей» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

Професорсько-викладацький склад кафедри цивільного права та процесу, кафедри міжнародного та європейського права, запрошені науково-педагогічні працівники з правом голосу, проголосували одноголосно:

«за» – 17; «проти» – немає; «утримались» – немає.

Головуюча на засіданні:

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

Світлана ЯКИМЧУК

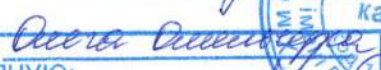
Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу,
Ректор Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

Олег ОМЕЛЬЧУК

кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Олена ЧЕРНЯК